

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

№ 116
(18849)

2016 чылдың
октябрь 6
четверг

Садар өртээ хостуг

<http://shyn.ru>

12+

Электроннуг почта:

shyntuva@mail.ru

shyntuva@yandex.ru

Кажан? Каяа? Чүү?

Дүүн

МӨГЕЛЕРНИҢ ЧЕДИИШКИНИ

Якутск хоорайга ССРЭ-ниң алдарлыг
нери Дмитрий Коркинниң чырык адын-
тураскааткан хостуг хүрешке делегей
уеглиг маргылдаа болуп эрткен. Бо
ыгылдаага Тываның мөгелери Хүреш-
Дондук-оол биле Эртине Мортуй-оол
ишкеш, мөңгүн болгаш хүлер медаль-
ны чаалап алганнар.

ДАЛАЙГА ДАМДЫ ДУЗА

Дус-Даг ортумаа школазының 9-ку
ының өөреникчилери сумунуң улуг
ылыг чурттаакчызы Б.Монгуштуң
ыңының девискээрин аштап, арыг-
хевистерин чуп, ыяш-дажын чарып
ип, ачы-дузазын көргүскен. Тимуржу
анданың уругларына база оларның
ызы Кара-Хаак Иргитке бажыңның
сеткилинден өөрүп, четтиргенин
веткен.

Бөгүн

«ТАРАА ДОЮ -2016»

Күскү дүжүт ажаалдазын түңнээн
публика чергелиг «Тараа дою-2016»
стиваль бөгүн эгелээн. Бо улуг хем-
де көдээ ажил-агыйның улуг-биче
урулгелери киржиپ турар. Фестиваль
чылда бир катап эртер.

ТЕАТРА ЭЛЕКТРОННУГ КАССА

Тываның Виктор Көк-оол аттыг на-
нал хөгжүм-шии театрында билеттер
ып алыры-биле электроннуг кассаны
туксан. Моон соңгаар республиканың
ттакчылары театрга концерт, шии көөр
еттерни интернет четкизин дамчыш-
садып ап болур.

Даарта

СИБИРЬНИҢ ЧУРТТАКЧЫЛАРЫНГА

Сибирьниң чурттакчыларына даш-
ы чурттар аразына чоруп болур
ымчалыг байдал тургустунган дээр-
Хаксияның транспорт яамызының
палга албаны дыңнаткан. Россияның
ual Flight» ужудуушкун компания-
сибирьжилерни Абакандан чылыг
ттарга чедирип болур. Вьетнамче
тайгы рейсти кылган. Моон соңгаар
уртче бир ай болгаш-ла ужудуушкун-
ны кылыр.

«ОЙНА, ГАРМОНЬ»

Туран хоорайга «Ойна, гармонь» деп
публика чергелиг 5-ки фестиваль
уп эртер. Тываның бүгү суурларын-
баянга, гармоньга, аккордеонга
вар киржикчилер фестивалга ке-
а. Бо культура-массалыг хемчегни
спубликаның улусчу чогаадылга
үнүң ажилдакчылары башкарып
тирер.

• Көдээниң ажил-ишчилеринде

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ ОДУРУУНДА

Айдыс малчын ада-иезинге 9
классты дооскаш-ла дузалажып
эгелээн. Ооң ачазы Арбай-оол Дор-
жувич Ондар арат ажил-агыйынче
шилчээш, бодунуң хуу малын үскеш
оглунга, кенинге хүлээди берген.

— Хойжу болурундан төлөптүг ажил-иш
чок ийин. Хой ажилын сагыш-сеткилдин
ханызындан кылыр болза эки — деп, ада-
зы оглунга чагып чугаалаан.

Хойжу арга-дуржулга дээрге чээп
алыр чүве эвес, ону малчын бүрүзү
күш-ажылы-биле чедип алыр. Ындыг
дуржулганы Айдыс Арбай-оолович биле
өөнүң херээжен ээзи Уран Чылбар-оол-
овна элээн каш чылдар эрткенде чедип
алганнар. Олар ам ниитизи-биле 15 ажыг
чылдарда малчыннап чоруурлар.

Шаг шаа-биле турбас, чавылдак
көгү-биле артпас. Чылдар билдиртпейн
шуужуп эртсе-эртсе, чаа үе келген.
Аас-кежиктиң ашпас хүнү херелденип
үнген. Олар ийи кыстыг, бир оолдуг-даа
апарганнар.

Бодунуң херээнге бердинген бо
араттарның ажил-херектери, сагыш
човаашкыннары төнчү чок. Эртен даң
хазызындан кара дүнеге чедир ажил-иш
хайнып-ла турар: малды одарже үндүрер,
суггарар, кажаалаар, аарыг-аржыын эм-
нээр, өдек-кыштааның хөй ажылы дээш
чүнү чок дээр. Хүннер, айлар, чылдар
ынчаар шуужуп-ла турар — бирээзи
өскезинге база шуут дөмейлешпес.

Чылдың дөрт эргилдезинде чымыш
үстүр эвес: час келир — чаш төл хүлээп
алыр, чай келир — мал семиртип чай-
лаглаар, дүк-даа кыргыыр, күс келир —
кышка шыңгыы белеткенир, кажаа-хораа
септээр, сиден-ширбиш кезер дээш чүнү
чок дээр.

Шаг мындыг шыдамыккай, эрес-кежээ
чоруу-биле олар чүгле Сүт-Хөл кожуунуң
эвес, а харын бүгү республиканың муңчу
малчыннарының одуруунче 2009 чылда-
ла киргеннер. Ол үеден бээр 7 чылдар
эрте-даа берген болза аныяк малчыннар
ынчан чедип алган бедик көргүзүглери
чыл бүрүдө бадыткап келген.

Тыва Арат Республиканың тургус-
тунганындан бээр 95 чыл болган оюн,
республиканың малчыннар Наадымын

Сүт-Хөл кожуунуң тургустунганындан бээр 75 чыл оюн таваарыштыр
болган Наадымга Айдыс Арбай-оолович Ондарга
Чазактың бедик шаңгалын тывыскан.

база күш-ажылчы бедик көргүзүглер-
биле уткааннар. Айдыс Арбай-оол-
овичиге эки ажылы дээш «Тыва Рес-
публиканың алдарлыг малчыны» деп
хүндүлүг атты Тыва Республиканың
Чазаа тывыскан.

Амгы үеде оларның коданында 1100
ажыг хой, өшкү бар. Ук малды 3 аңгы ко-
данга үскеш, ону 3 дузалакчылары-биле
кадарып турар. Бо чылын малчын база
бир чаа кыштагны бодунуң күжү-биле
тудуп алгаш, ынаар кады төрзэн дуңмазы
Аржаан Ондарга малын үскеш, кирипкен.
Ынчангаш ам малчын 800 төрүүр хоюн
аңгылап алган. Төрүвес малын база бир

коданда үскен.

Айдыс Арбай-оолович амгы үеде Сүт-
Хөл кожуунуң Кызыл-Тайга сумузунуң
Сарыг-Хая деп черде мал-маганын
тудуп, кадарып, өстүрүп турар. Аныяк
малчынның коданында 1 муң ажыг хой,
өшкүзүндөн аңгыда, 40 ажыг инек, мол-
дургалар, бир аскырлыг чылгы база бар.
Ол бо кышка база эки белеткенгеш, сиден-
ширбилин чедер кылдыр белеткеп ал-
гаш, кыштаанда сөөртүп чедирип алган.
Келир кыштың чыккылама соогу оларга
ам коргунчуг эвес.

Владимир ЧАДАМБА.

Авторнуң тырттырган чуруу.

• Чагыдылга — 2017

«ШЫН» — ЧОННУҢ СОЛУНУ

2017 чылдың бирги чартыында «Шын» солунуң чагыдылгазы Тываның
бүгү почта салбырларында болгаш «Тывапечать» КХН-ниң киоскилеринде
бо хүннерде чоруп турар.

Ынчангаш «Шынны» үезинде чагыдып алырынче республиканың ырак-
чоок булуңнарында чурттап турар хүндүлүг чонувусту, бижикчилеривисти,
номчукчуларывысты кыйгырдывыс!

Индекс	1 айда	3 айда	6 айда
11530 — хуу кижилерге	127,22	381,66	763,32
31730 — организацияларга	137,22	411,66	823,32

Хүндүлүг чонувус! «Шын» солунну үезинде чагыдып номчуңар!

● Чазак Даргазының ажил-херээ

ТӨЛЕВИЛЕЛДЕР-БИЛЕ АЖЫЛДААР

Чоокта чаа болуп эрткен «Сочи-2016» деп Бүгү-делегейини инвестициялар шуулганын РФ-тиң Чазаның Даргазы Дмитрий Медведевтиң удуртулгазы-биле күрүнени эргелеп-башкарының арга-методтарын болгаш чуртту сайзырадырының стратегтиг айтырыгларын сайгарып чугаалашкан. Ылаңгыя чурттуң экономиказын болгаш социал адырларны сайзырадып, бедик көргүзүглерни чедип алырынга төлевилел-биле ажилдаар арга-методту ажыглаарынче кол кичээнгейни угландырган.

«Күрүнени эргелеп-башкарынга төлевилел-биле ажилдаар арга-методту ажыглаар дугайында премьер-министр Д.А. Медведевтиң тезистерин деткиир мен. Тывага күрүнени эргелеп-башкарынга төлевилел-биле ажилдаарының арга-методун шынгаздып алганын бээр ам каш-даа чыл чедер берди. Бюджет акша-хөреңгилерин амыдыралдың эң чугула угланышкыныннарынга мөөңөп турар бис. Бо хүннерде дыка хей төлевилелдер бисте чедиш-кинниг боттанып турар. Оларны

тодаргай түңнелдерге углаан. Бо ажилды улам сайзырадыр чугула. Премьер-министриниң демдегеп турары-биле, ажилды шөйбейн, шалыпкын темп-биле ажилдап өөренир апаар бис. Тодаргай түңнелдерни чедип алырынга бүдүн чартык чыл хуусаа айткан. Амыдырал-чуртталга байдалдарын экижидеринче угланган чонну дүвүредип турар чидиг айтырыгларже кичээнгейни углаар. Инвестиция шуулганынча регионнар мурнунга салып турар сорулгалар бо» — деп, Шолбан Кара-оол тайылбырлап чугаалаан.

АЖЫЛ-АГЫЙЖЫ БАЙДАЛГА

«Сочи-2016» деп делегей чергелиг инвестиция шуулганының үезинде Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол биле РФ-тиң тудуг сайыдының оралакчызы Андрей Чибис Тывада эргижирээн оран-савадан хамаатыларны өскээр көжүрер талазы-биле программаның күүселдезин сайгарып чугаалашкан. Ук айтырыгны федералдыг яамы деңнелинге ам-даа чугаалажырын ийи тала дугурушкан.

«Эргижирээн оран-савадан хамаатыларны өскээр көжүрериниң программасы, ону боттандырар талазы-биле билдингир чылдагааннар ужурун чамдык айтырыглар тургустунуп турза-даа, Тывага чугула херек. Программаның негелдези езугаар бир дөрбелчин метрнин өртээ шын чарыгдалдарга дүүшпес, кады акшаландырышкынның деңне-

ли — 50 хуу хире, чылыг энергиязы база чедишпейн турар. Бистиң регионга онзагай хамаарылга херек дээрзин үндезин чылдагааннар-биле шынзыдып чугааладым. Бөгүн РФ-тиң тудуг сайыдының оралакчызы Андрей Чибис-биле ол дугайында сайгарып чугаалаштывыс» — деп, Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол бодунун блогунда бижээн.

● Кожууннуң чаа Баштыңы

БАЙ-ТАЙГАНЫҢ БАШТЫҢЫ — КОММУНИСТ

Бай-Тайга мал ажил-агыйының талазы-биле республикада улуг дээн кожуннарның бирээзи. «Россия Федерациязының Коммунисттик Партиясы» политиктиг партияның республика комитетинин бирги секретары Сергей Салчак бо кожуннуң баштыңы албан-дужаалда ажилдай берген. 2016 чылдың сентябрь 18-те соңгулдалар үезинде тургустунган Бай-Тайга кожуннуң Төлээлекчилер хуралының депутаттарының хей кезии оң кандидатуразы дээш бадылаан.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол бодунун блогунга «РФ-тиң КП-ниң тыва рескомунун бирги секретары С.С. Салчакка Бай-Тайга кожуннуң баштыңы албан-дужаалга соңгуттурганы-биле байыр чедирип тур мен» — деп бижээн. — Кожуннуң Төлээлекчилер хуралының кижигүннеринин хей кезии «Чаңгыс демниг Россия» партияның төлээлери оң тодаргай ажил-ишке киржир дээн күзелин деткээн. Тываның болгаш Россияның бурунгаар деп-шилгеши дээш шупту патриотчу күштерни эвилелдээрин улам-чылаар бис».

РФ-тиң КП-ниң кижигүннери харысалгалыг албан-дужаалдарга соңгуттуруп болгаш томуйладып, республиканың хөгжүлдезинге боттарының үлүүн кирип турар. Оларның бирээзи Мерген Анай-оол Улуг-Хем кожуннуң чагырыкчызы. Сергей Сэз-Сюрюнович

Салчак 1954 чылдың май 28-те Бай-Тайга кожуннуң Тээли суурга төрүттүнген, 1984 чылда партияның дээди школазын Новосибирск хоорайга дооскан. 2016 чылда 13-кү партийжи конференцияга РФ-тиң КП-ниң республика комитетинин бирги секретарына соңгуткан. 2016 чылдың сентябрь 18-те соңгулдаларга Тыва Республиканың Баштыңы албан-дужаалга кордакчы турган.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол политиктиг партияларның болгаш хей-ниити организацияларның төлээлери-биле сентябрь 28-те ужурашкан, кадрлар-биле ажилды партийжи салдардан дашкаар, чонга көскү кылдыр чорударын дыңнаткан. Сергей Салчактың Бай-Тайга кожуннуң баштыңы албан-дужаалга соңгутканы аңаа херечи.

gov.tuva.ru

● Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралы ээлчеглиг 35-ки сессиязы

ИШТИКИ КУРЛАВЫРЛАРГА ДАЯНГАШ...

Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралының ээлчеглиг 35-ки сессиязынга найысылалдың төлээлекчи органының 2015 чылдың октябрь 1-ден 2016 чылдың сентябрь 30-ге чедир ажилының түңнелдеринин дугайында отчетту хоорайның Төлээлекчилер хуралының даргазы Дина Оюн кылган. Отчетту Төлээлекчилер хуралының 7 комитеттеринин, Кызыл хоорайның мэриясының медээлеринге үндезилеп кылган болгаш, Дина Оюн ону «Коллективтиг ажил» деп адаан.

Тыва Республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оолдун Дээди Хуралга 2015 чылдың декабрь айда Айыткалында «республиканың иштиги курлавырларына даянып, чаңгыс демниг ажилдаар» деп сорулганы удуртулга болдурган, хоорайның Төлээлекчи хуралы биле мэрия кады ажилдаан дээрзин ол отчет илеткелинге демдеглээн.

Республиканың найысылалы Кызыл хоорайның чаа герб биле тугун 2016 чылдың март 30-де ээлчеглиг 31-ги сессияга Төлээлекчилер хуралының депутаттары хүлээп алган, оларда Азияның төвүнде хоорайның онзагай талалары илереттинген, Россия Федерациязының Президентизинин чанында Геральдика чөвүлелиниң негелделеринге олар бүрүнү-биле дүгжүп турар деп медээ-биле Дина Оюн отчетун эгелээн.

Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралының даргазының отчеттуг илеткели езугаар алырга, хоойлужудулга талазы-биле ажилдарны Хурал кылып чоруткан. Чижээлээрге, хоорайның Уставынче 2 өскерилгелерни киригген, оон-биле холбаштыр бо чылын Хуралдың депутаттары шуптузу

боттарының орулгаларының болгаш чарыгдалдарының, өнчү-хөреңгизинин дугайында медээлерни Хуралдың төөгүзүнде бир дугаар берген, хоорайның Төлээлекчилер хуралының даргазының база хоорайның мэринин албан-дужаалын 2 хуусаадан улаштыр ээлеп болбас, ол ышкаш 3 ай дургузунда Төлээлекчилер хуралының хуралын эрттирбээни дээш Хуралды хуусаа бетинде тарадып болуру дээн ышкаш өске-даа чаа негелделерни Уставка киригген.

Кызыл хоорайның мэриязы болгаш Төлээлекчилер хуралының ажилдап кылган 6 хоойлужудулга саналды Тываның Дээди Хуралынче киригген. «Муниципалдыг чуртталга оран-бажың контролю болгаш Тыва Республиканың күрүнениң чуртталга оран-бажың хайгааралының органны-биле муниципалдыг чуртталга оран-бажың контролюнун кады ажилдажылгазының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлужунче кирир, муниципалдыг өнчү-хөреңгиге хамаарышпас өнчү-хөреңги бар бажыңнарны контролюга ап болур органы бээр өскерилгелер талазы-биле Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралының хоой-

лужудулга саналды Дээди Хуралга эгиткен. Амгы үеде хоойлужудулга саналды ажилдап кылып турар, хоорайның ажил-хөреңгизинин чуртталгаларының салдарлыг боор хоойлужу ажилы багай эвес чоруп, отчет илеткелден илден. Хоорайның бюджет ажилына илеткелчи тода биле доктаап, кылып чыгарып ажилдар дугайында дың айткан. Ол дээрже бюджеттин санын көвүдөдир талазын хемчеглер. Чижээлээрге, чылдан бээр Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралының чарыгдалдарын чортуу 22 хууга эвээжеткен.

Кызылда херек кылып чоруткан ажилдар келир үедеги планнарже ээлчеглиг 35-ки сессия киржикчилеринин кичирин илеткелчи угланды. Ол дээрже хоорайның чуртталгаларының септелгези, шөлдерин тургузуп турар бичии уруглар садтарына гаш школаларны тудуу, сажирлер аргыштырар чуртталга боктары шыгжаарга ылгаар полигоннун «Солагай талакы» дачалары, девискээринин болгаш оларга эрге-байдалының дугайында айтырыглар, найысылал девискээрин алгыдары өске-даа ажилдар.

Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралының даргазының отчеттуг илеткелинин ринчи илеткелдерни Хуралдың комитеттеринин, мэрия департаменттеринин, тукчулары кылган, сана солчушкуннары сессияны жикчилеринин аразына бо. Хоорайның Төлээлекчилер хуралының болгаш мэрия ажилына хамааржыр өскерилгелерни сессияга чыгарып айткан.

«Шынның»

● Дүжүт-2016

АЖААЛДА АДАКТАЛГАН

Кышкы үеде малга четчир хемчээлдиг сигенни белеткеп алыр талазы-биле республика планнын онаалдазын 103,5 хуу күүседип азы 165,6 муң тонна сигенни белеткээн. Эрткен чылга деңнээрге, бо көргүзүг 44,3 муң тонна хей болганы көдээниң ажил-ишчилеринин демниг тура-соруктуг ажилдаанын херечилеп турар. Бо чылын чайгаар үнген сиген эки болганындан, ажил-агыйлар мал чеминин белеткелдин сентябрьда доозуп, бир гектардан ортумаа-биле 12 центнер сигенни кезип алган. Ам сорулга болза, хар чагбаанда мал чемин кыштагларга сөөртүп чедирип алыры дээрзин республиканың Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызы дыңнаткан.

Бо хүннерде республиканың хову-шөлдеринде дүжүт ажаалдазы адакталган. Тараа культураларының 60 хуузу ажаап алдыган. Кызыл-тас, арбай, сула, чиңге-тараа база тритикалдың 3 муң ажыг тонна дүжүдүн алган. Тарып өстүрген мал чемин культураларның 50 хуузу ажааттыган. Ол дээрже 2186 тонна мал чемин культуралар-дыр.

Августа үргүлчүлелдиг чабастарнын уржундан, чаңгыс чылдыг сиген кезилдези саадаан, ыңдыг-даа болза 1794 га шөлдүн хей чылдыг сигенин кезип, 2583 тонна сиген-

ни курлавырлаан. Бо чылын Чаа-Хөл кожуннуң сугаттыг шөлдеринден үш удаа сигенни кескен, эрткен чылга деңнээрже 2 катап хей, гадан ортумаа-биле 30 центнерни алган.

Республиканың хову-шөлдеринде картофель ажаалдазы доозулган. Сентябрь 30-ниң байдалы-биле алырга, картофельдин 30 муң ажыг тонна дүжүдүн алган. Эрткен чылга деңнээрже дүжүт 17 хуу хей болган.

Тываның Баштыңының «Социал картофель» төлевилелин күүседири-биле, 2183 өг-бүлө

21,83 га шөлге картофельди ырып олурткан. Бо чылын чаа чай болганындан ол шөлдүн гектарындан-на 140 центнер азы ниитизи-биле 305,9 тонна картофельди ажаап алган.

Бай-Тайга, Чаа-Хөл, Хем, Чөөн-Хемчик база Сүт кожуннарда «Социал картофель» төлевилелде киржирар өг-бүлелер эки дүжүтүгүнүн специалистер демдегеп, ыңчаарга «Социал картофель» төлевилел-биле 2810 өг-бүлө 32,17 га шөлге ногаа культураларын тараан, оон 89,9 тонна дүжүдүн алган. Бир өг-бүлө онааштыр дүжүт ортумаа-биле 28 килограмм болган.

Амгы үеде республикада ажаалдазы адакталган. Тодаргайлаарга, ногаа тары шөлдеринин 99 хууздундан 99 тонна ногаа аймаан ажаап алган. Ам чүгле орай быжар сортту пуста, морковь, свекланы чыгарып турар.

Бистин

• Тываның аалчыларына хүндүткел чылынга

САЯНА ЦОЙ: «КИЖИ ТӨЛҮ КАЯА-ДАА ЧОРУУР, КУШТУҢ ТӨЛҮ КАЯА-ДАА УЖАР»

Тываның журналисттеринин аразында орус-даа, тыва-даа эвес, Цой деп көрей фамилиялыг корреспондент Саянаны телекөрүкчүлөр дораан танып каар боор оң. Боду тыва, а өөнүң ээзи Владимир Цой көрей омактыг кижидир. Оларның интернационалчы өг-бүлезинин дугайында сонургааш, Саяна Робертовна Цой-биле ужуражып чугаалаштым.

— Көрей чоннуң оглу-биле таныжып алдыңар база ах Тываже чедип келгенин аалап бериңерем, солун угай?

— Москвага өөренип тургаш, чылдың байырлалында студентилерниң харжыга-болган мен. Аңаа көрей оол ери-биле кады чедип келген. Кежээге чугаалажып, таныш-бис. Мен Москваң күрүне версителин филология улутеде өөренип турдум. Оол ынчан ажилдап турган. Иң, тываларның Чаа чылдып турган рестораныыс, ооң илдар чериниң чоогунга ан. Ооң соонда салым-чосту кады доңнаштыргаш, й фамилияны алганым ол. Иңнүң фамилиям Хомушкун мен.

Тыва деп чурттуң дугада билер турган-дыр бе? Тываның дугайында чүнү-билбес, дыңнаваан-даа ан. Менден билип алгаш, бээр чедип келгени ол-дур. Аңаа маңаа келгеш «Dress» деп садыг ажыдып алган эге дээрзине аңаа ажил-турдум. Ооң соонда «Тыва-информ» албан чериниң алга секретарына ажил-им. Амгы үеде «Тыва-24» каналында корреспондент ажилдап турар мен. Өөмнүң ада-иези Москва об-на чурттап турганнар. Ам-анда көжүп келген, уруу өг-бүлөзи-биле мында да чурттап турар болгаш чоокшулап оранлар (катты-Чайгы үеде Көреяже чоруп-лус, аңаа чайлааш, дедир кээр. Черле Россияның ийларында чурттап турар тур ийн.

Эг-бүлөңерге кайы дылга-лажыр-дыр силер Саяна Робертовна, уругларыңар-таныштырып көрүңерме? Бажыныыска орус дылга-лажыр бис. Ийи уруглунан 11 харлыг, Тываның е лицейиниң өөреникчизи, аа бо лицейи 2001 чылда ум. Мээң башкыларым ам ну өөредип турары солун. Оглуус Максим 8 харлыг, дың №15 гимназияның класында өөренип турар. Арыыс кайызы-даа тыва билбес, чүгле орустап-лажыр. Бодум төрзэн ды-ан аңгыда, орус, англи-рны билер мен. Москвага-лап тургаш, журналистика-лтедин бот-өөредилге-лозуп алгаш, «Современ-солуннун редакциязынга-спондентилеп ажилдап-мен. Оон өгленип алгаш-р чуртумче чанып келдим. Бостуг үеңерни канчаар-рип турар силер, сонур-

гадып чугаалап бериңерме?

— Өөм ээзи черле көрей омак-тыг болгаш боттарының наци-нал аш-чегин кылырынга дыка ынак. Мен ооң аайы-биле база кылып өөренип алдым. Оон ыңай бо чоннуң «Хато» деп көзөрлээр оюну бар. Бо оюну чамдык көрей уруглардан артык ойнаар мен. Кады ойнаарымга олар меңээ аштырып алыр чорду. Оон ыңай уругларыыс-биле кады театрда тыва шиилер көөрүңе ынак бис. «Дуруяалар», «Көк дээрнүң оглу» дээш, оон-даа өске шиилерни көрдүс. Ачавыс база бистиң-биле кады көөр, уругларым тывааларга уткаын билер, чүгле чугаалап шыдавас. Мен оларга тыва чонумнун чаа-гы чачылдарын өөредип, ай-тып берип турар мен. Ол ышкаш чайгы шөлзэвисте шупту аян-чорук кылырынга ынак бис. Бело-русия, Украина, Латвия, Литва, Кипр, Турция болгаш Таиланд бо чурттарны эргий кезип каап-тыыс. Ам Россияга аян-чорук кылыр сорулгалы бис. Өөм ээзи амгы үеде Көрея чорупкан кижиде, бистер база соондан дыштанып чедер деп турар бис.

— Англи дылды эки билер кижиге силерге очулдурукчунуң-даа херээ чок боор аа? Тывага даштыкы чурттардан келген аалчыларга очулдурукчулап база болур-дыр силер.

— Даштыкы дылды билер болза-ла, кижиде каяа-даа хостуг, чоргаар боор чорду. Турцияга чедер бээр, ол чоннуң чугаазы бистиң-биле дыка демей боорга, оларның аайы-биле чугаала-ныптар чордум. А өске даштыкы чурттарны кезип чоруурга, хей кезии англи дылды билер боор-дур, харылзажып чугаалажырга бергедээшкннер-даа турбас. Тываның даштыкыдан келген аалчыларына очулдурукчулап база турдум. Шынап-ла, «кижи төлү каяа-даа чоруур, куштуң төлү каяа-даа ужар» деп тыва чоннуң үлегер домаанда чиге-ле сөглзэн. Кижиде каяа-даа чедер бээр, каяа-даа чурттап бээр, ол кончук шын чорду.

— Журналист мергежилди черле сонургаар турган си-лер бе, Саяна Робертовна?

— Бичии тургаш-ла бо мер-гежилди сонургаар кижиде. Орус дылга бичии-бичии чечен чугааларны чогаадып бижип турдум. Журналист кижиниң ку-

лаа дыжы, караа көскү болур. Каяа-даа чоранымда, көрген-билгенимни дептержигежимге демдегеп алыр чачылдыг мен. Москвага өөренип тур-гаш, баштай-ла солунга ажил-дап эгелзэн чылдаганым-даа ол. Ылаңгыя хүннүң-не чаа медээлерни бижир болгаш кандыг-даа улус-биле чугаала-жыр дыка солун чорду. Амгы үеде тележурналист болзумза-даа, солун-сеткүүлде болгаш интернет четкизинде орус дылга материалдарны бижип турар мен. Ол ышкаш ыңай-бээр сур-гакчыларга кижиде хейнү билип, көрүп алыр чорду. Ажылым аайы-биле сургакчыларымга, уругларым ачазы черле хора-давас, ажынар артык аажы-чаң чок, харын-даа мени деткир кижиде. Кады төрзөннерим база мээң ажылымны үнелээр, ачам Бай-Тайга, ачам Каа-Хем чурт-туд-даа болза, Кызыл хоорайда хей чылдарда чурттап турарлар.

— Журналист ажылыңар аайы-биле каяа-каа чедип кааптыңар?

— Тываның ырак-узак суур-ларына чедип, улуг-бичии чон-биле чугаалажып, таныштым. Көдээниң амыдыралы дыка солун-дур, мал-маган-даа хей, агаар-бойдузу арыг, магалыг. Меңээ хоорайга өскөн кижиге көдээге баарга эки-дир, ын-чангаш өг-бүлөмге база көдээ амыдыралды сонургадыр бо-далдыг мен. Оон ыңай «Орен-Тува» деп төлөвилелге киржи, республиканың чараш черлерин эргий кезээш, чурукка тыртты-рып, төөгүзүн бижип чоруп тур бис. Интернет четкизинде хууда арны бар, ында үндүрүп турар бис. Оон номчуп ап болур. База бир солун уттундурбас болууш-кун, бо чазын Сибириниң журна-листери-биле кады Кыдат чурту четкеш келгеним сагыжымда арткан. Ол дугайында дараазы-да чугаалап берип болур мен.

— Ийе, дыка солун-дур, Кы-датче чораныңарны дараа-зында чугаалажыр бис, Саяна Робертовна. Моон-даа соңгаар тыва-көрей найыралчы ха-рылзаалар быжыг-ла болзун, силерниң чорууңар чогуп, ажил-үлөңер бүдүп-ле чорзу-нам! Айтырылгарга харылап бергениңер дээш четтирдим.

Ася ТЮЛЮШ
чугаалашкан.

• Кышка белеткел – хүннүң сорулгазы

ЧАЪС-ЧАЙЫК ШАПТЫК БОЛБААН

Чүм харлыг, ажиңна-дыр хаарып келир кыштын соогунда арып баксыраан малга чаңгыс тудум-даа болза сигенниң үнезин мал азырап чоруур кижиде бүрүзү эки билер. Ынчан-гаш ындыг боор Суг-Аксы суурнуң мал-маган азы-рап, тудуп турар өреге бүрүзү кышкы үеде малга четчир хемчээлдиг сиген-ширбиилди белеткеп алыр дээш кызымак-ла ажил-дааннар.

Чай чаъс-чайыктыг-даа бол-за, аяс хүннерни эрттирбейн, ажи-төлүн, дөргүл-төрелдерин эвилелдеп тургаш, эки шынар-лыг сигенни кезип белеткээш,

коданында сөөртүп эккеп ал-ганнарны хей-биле адап бо-лур. Чижээ, Суг-Аксы суурнуң хүндүлүг чурттакчызы 84 харлыг Чылбак-оол Байырович Ооржак боду баштааш ажи-төлүн эви-лелдеп тургаш, 15 тонна сигенни белеткээш, өдээнде эккеп са-рааттап алган. Хей ажи-төлдүг бот-ие Татьяна Дондуповна Ооржак бертик-межелинге ча-лынмайн уругларын эвилел-дээш, ийи машина сигенни бе-леткээш, серизиниң кырында сарааттап алган. Омак, Долаана Донгактарның өг-бүлөзи Теве-Хаяда сиген кезер шөлүндө 15 тонна сигенни белеткээш, суурда бажыңының чанында сөөртүрүп эккеп алганнар.

АЛДАН-МААДЫРНЫҢ КҮЗЕГЛЕРИНДЕ

Күскү үеде малды зоо-ветеринарлыг негелде-лерге дүүштүр одарладып, семиртип алыры кышка белеткелдин база бир чугу-ла үе-чадазы. Ындыг бол-ганда Сүт-Хөл кожууннуң кайы-даа сумузунда бо ажилче чугула кичээнгейни салган. Сериин тайгаларга мал-маганын кодан-кода-ны-биле одарладып се-миртип, чайлаглаашкынны органиастыг эрттирген соонда, малчын араттар таарымчалыг, ыжык, чы-лыг күзеглеринде көжүп кирип келгилзэннер.

Алдан-Маадыр сумузунда Тыва Республиканың алдарлыг малчыннары Тарыс Ондар, Эрес-оол Ондар, Буян Ондар, Владимир Ондар Манчүрек-Аксында, Суг-Ойда, Бедик-

Хавак, Актың алаактарында күзеглеп турарлар.

Суг-Аксы суурдан ындыг-ла кончуг ырак эвесте Хемчик ол чарында, Өлең девискээринде колхоз, совхоз үезиниң хоочун чолаачызы, амгы үеде арат малчын Бора-Хуна Эртинеевич Сарыглар чеди чүзүн малын күзегледип олурар. Уруу Окса-на, күдээзи Артаа Ооржактар ачазы-биле демнежи, шээр, бода, чылгы малдарын тараа шөлдери хоорзуннарга элчип-селчип кадарып, күш-деңгел кирип алырынче кол кичээ-гейни угландырган. Адашкылар Алдан-Маадырда сиген кезер шөлүндө бирээзи-ле 10 ажыг тонна ийи сараатты тургускаш, кыштаанда сөөртүп чедирип алганнар.

Бораш ОНДАР.
Сүт-Хөл кожуун.

Айтырыг — харыы

ЭЭЛЧЕГДЕ 2500 ӨГ-БҮЛЕ

«Экии! Мен инвалид уругнуң иези мен. Бистиң өг-бүлөвис чурттаар оран-сава ап болур чигелделиг хамаатылар бөлүүңге хамааржыр дээрзин дыңнадым. Мону билеп алырда кайнаар чедерил база кандыг документилер хөрөк ирги?»

Анна ТЮЛЮШ.
Кызыл хоорай.

Номчукчунуң салган ай-тырыныг Кызылдың мэ-риязының экономика, эт-хө-реңи талазы-биле болгаш саң-хөө хыналдазының депар-таментизиниң муниципал-дыг оран-сава фондузунуң санаашкын болгаш хуваалда салбырының даргазының ора-лакчызы Римма Кочаганың тайылбыры:

— Кызылда өске-даа муни-ципалдыг тургузугларда ыш-каш, чуртталга оран-саваже ийи ээлчег бар — ниити болгаш чигелделиг. Ниити ээлчегде бо хүннерде 2544 өг-бүлө, чи-гелделиг ээлчегде — 172. Чи-гелделиг ээлчегге аар хевирниң хоочураан аарыглыг инвалид ажи-төлдүг өг-бүлөлөр, чаңгыс квартирга кады чурттаар арга чок хамаатылар хамааржыр. Аарыгларның даңзын РФ-тиң Чазааның 2006 чылдың июнь 16-да бадылаан № 378 доктаа-лында үндүргөн.

Өг-бүлени чигелделиг бөлүккө тургузарда, билди-ришкн кирип тургаш, аарыг-ның дугаарын (код) айткан эмчи комиссиязының шын-зылгазын албан кожар. Ол документиленни Кызылдың мэриязының экономика, эт-хөреңи талазы-биле бол-гаш саң-хөө хыналдазының департаментизиниң муни-ципалдыг оран-сава фондузунуң санаашкын болгаш хуваалда салбырынга дужаар. Адреси: Кызыл хоорай, Бухтуев ку-думчузу, бажың 3, кабинеттер 10, 11. Хамаатыларны хүлээп алыр чуруму: вторник, среда, четвертте 13.00 шактан 16.30-ге чедир.

Хоочураан аар аарыг-ларның даңзын айткан чүүлду «Российская газета» солуннуң 2006 чылдың июнь 21-де үндүрүлгезинден азы ол солуннуң сайтызындан көрүп ап болур.

Чырык, чараш, делгем школалар хөй-даа болза, биске төрзэн школавис эң-не эргим. Бо дег чырык, чылыг билиглер өргээзин кайыын-даа тыппас мен. Бежен чыл иштинде үе хөй катап өңүн солаан: чеже өөреникчилер бо школаны доозуп үнмээнил, кандыг башкылар ажилдаваан дээрл? Оларга шуптузунга бо школага эрттирген чылдары эргим болгаш уттундурбас.

Кызылдың №14 дугаар школазы 1966 чылда ажыттыг. Баштайгы 1200 өөреникчини хүлээп алган өөредилге албан чериниң бирги директору Альберт Васильевич Безъязыков. 1969 чылда школаның баштайгы директорун Леонид Александрович Галактионов башкы солаан. Ол 40 чылдарның дургузунда директорлааш, «РСФСР-ниң чырыдышкынның алдарлыг ажилдакчызы» деп хүндүлүг атты чаалап ап, хөй чылдарда үре-түннелдиг ажылы дээш «Күш-ажылдың Кызыл Тук» орденни база «Улус Өөредилгезиниң тергиини» деп хөрек демдээ биле шаңнаткан.

2009 чылдың ноябрь ай-дан эгелеп школависты Россия Федерациязының улус өөредилгезиниң тергиини Нина Николаевна Макарова директорлап эгелзэн. 2010 чылдан эгелеп Кызылдың №14 школазы «Өөредилге болгаш кижизидилгени эрге-хоойлу таварыштыр системажыдып организастаары» деп программаны боттандырап талазы-биле шенелде шөлчүгежи болу берген. Ук ажылды директор болгаш ооң оралакчызы РФ-тиң Улус өөредилгезиниң тергиини, 20 чыл ажыл стажыг башкы Свет-

лана Константиновна Фельдман организастап турар.

Баштайгы кичээл, баштайгы башкы, эртем-билигже орук иззэн баштайгы чылдар кандыг-даа кижиге уттундурбас болгаш эң-не чылыг-чымчак сактышкыннарны хайныктырып чоруур. Башкының мергежили, уран чогаадыкчы чоруу, кызымаа, туруштуу база ал-бодунуң аажы-чаңының онзагайы бичии школаның өөредип турар үеде долузу-биле ажыттынып, өргүттүнер.

Кызылдың №14 школазының тыва дылдыг эге класстар башкыларының каттыжышкыны үзел-бодалы чаңгыс, эп-найыралдыг, чогаадыкчы көрүштүг, бедик арга-дуржулгалыг 12 башкылардан тургустунган. Оларның ажил-чорудулгазының үре-түннелдиги эге школаның база бүгү школаның чедишкыннерин илередип турар. Тыва дылдыг эге класстар башкыларының 6-зы дээди, 6-зы бирги категорияның башкылары.

РФ-тиң Улус Өөредилгезиниң алдарлыг ажилдакчызы Вера Сергеевна Тагба, эге класстарның өөредилге-кижизидилге талазы-биле эргелекчизи болуп хөй чылдарда ажилдап чоруур.

ЭГЕ ШКОЛА – ЭРТЕМНЕРЖЕ ОРУК

Методкаттыжышкынның башкылары.

Ол эвээш эвес эртем-шинчилел ажилдарын кылган. Тыва класстарга орус дылдың өөредилгеге ному оларның эң-не көскүзү. 2016-2017 өөредилге чылында республиканың бирги класстары бо ном-биле өөренип эгелей берген. Ульяна Идам-Сюрюновна Куулар башкы үстүнде айыттыг өөредилге номуна ажилчын кыдырааштарны бижип кылган. Анай-Хаак Владимировна Тюлюш өөредилгеметодиктиг эртем-шинчилелин кылып чоруткан. Акшаландырышкын айтырынга үскеш, бо өөредилгеге эргежок чугула ажилчын кыдырааштарның болгаш өөредилге методиказының чырыкче үндүрүлгези болдун-майн турар.

Кызыл хоорайның эге школа башкыларының методкат-

тыжышкынын элзэн чылдар дургузунда У.И.С. Куулар база М.Т. Судер-оол удуртуп келген. «Россияның башкылары» ниитилелиниң Тывада салбыры хөй-ниити албан чериниң эге школаның аттестация талазы-биле эксперти А.Х.В. Тюлюш класстан дашкаар хемчеглерни, ажык кичээлдерни, класс шактарын организастап эрттирип турар. Өөреникчиниң чугаазын сайзырадыры-биле логопед башкыларывыстың, ылаңгыя Д.К. Донгактың чүткүлдүг ажылының түннелинде дыл, чугаа талазы-биле четпес чүүлдеривис чогулчалыг эттинип турар.

Салым-чаяанныг ажи-төл-биле ажилдап, оларны деткири – методкаттыжышкынның кол сорулгасы. Школачыларның эртем олимпиадаларына,

мөөрейлерге, эртем конференцияларга аңгы-аңгы деңгелде чедишкыннерни чедип алары таварылга эвес. Чок эрткен «Эртем ажылыңче башкылар» деп эртем-педиктиг конференцияга бис өөреникчилеривис чайынаа тиелелгени чедип алганнар.

Амгы үеде өөреникчилер биле класстан дашкаар ажил чорудулганы өөредилге чаа деңгели кылдыр салып угланышкын-биле чедишкыннерни чедип алып сор салдыг төлөздө, моон-элзэн ажилдар кылдыр Класстан дашкаар ажил биле өөредилгениң деңгел күштелген. Өөреникчилер уран чүүл, улусчу чаңчыг дузазы-биле угаан-меделин, сагыш-сеткилин байшыдары база күш-дамырзырадыр ажилдарны бик каттыжышкынның башкы чедимчелиг чорудуп турар.

Бежен харлап турар шыктыска сайзыралды, ооң баларына аас-кежикти, тайбы өөреникчилерге тергилден терни болгаш эртем талазы-биле чедишкыннерни эге клас башкыларының мурнундан ор мен. Байырлалың-биле, школам!

Аяна ЧУТ

Кызылдың № 14 школаның методкаттыжышкынының удуртукчузу.

• ТР-ниң Өөредилге яамызында

ХООЧУННАРНЫ ХҮНДҮЛЭЭН

Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызына аңгы-аңгы чылдарда ажилдап чораан хоочуннар-биле ужуражылга болган. Өөредилге сайыды Татьяна Санчаа хоочуннарга профессионал байырлалы-биле чылыг сестерни илередип байыр чедиргеш, бо чылын өөредилге яамызының юбилейи болур, ооң белеткел ажилдарына хоочуннарның кижилгези дыка улуг, ол ышкаш аңаа эң-не хүндүткелдиг аалчылар олар болур дээрзин дыңнаткан.

Өөредилге сайыдының бирги оралакчызы Светлана Ощепкова:

— Амыдыралының эң-не онзагай уелерин уруглар кижизидилгезинге, өөредилгезинге бараалгаткан хүндүткелдиг кижилер бөгүн бисте аалдап келген. Силерниң биске үргүлчү берип чоруур сүмөңер, мерген угааныңар, арга-дуржулганыңар, көргүзүп чоруур деткимчеңер дээш өөрүп четтирип тур бис. Үргүлчү силер-биле ужурашпайн чоруувус дээш буруудатпайн көрүңер — дээш, хоочун башкыларга кадыкшылды күззэн.

1968 чылдан тура өөредилге адырына ажилдап эгелзэн, Тываның өөредилге сайыдын-

га ажилдап чораан Дөжүлдей Бүрзүнеевич Ондар:

— Бо үеде чедир яамы-биле харылзаам үзүлбээн. Кым чүнү, кайы хире кылганы-даа канчаар, бистиң ажылывыс уламчылап турарын көрүп тур мен. Кол-ла чүүл, бисти утпайн, сактып, чалап, бис-биле сүмележип турарыңар-дыр. Эң-не кол чүүл бистерге, хоочуннарга ол-дур, — дээш, бодунуң ажилдап чораан уелериниң сактышкынын төөгүп берген.

Партияның дээди школазының көдээ ажил-агый салбырын дооскан аныяк доозукчуну Салчак Тока дарга кыйгырткаш, чырыдышкын сайыдына ажилдаарын сүмелзэрге, ол көдээже

чүткүдүп турганын сактып чугаалаан. Өөредилге сайыттары Николай Салчакович Конгарны, Петр Александрович Морозовту онзагайлап демдегеп, чылыг, чымчак сестерни чугаалаан.

Яамының план килдизинге 20 ажыг чыл ажилдаан Екатерина Михайловна Москаленко ол уелерде саң-хөө ажилдакчыларына негелде дыка күштүг турганын сактып чугаалаан. «Кандыг-даа үеде айтырыптар болза, кайыын, чүүл келгенин, сан бүрүзүн бирил турдум» — деп, ол эки сактышкыннарны чугаалаан.

Кадрлар килдизиниң начальнигине хөй чылдарда ажилдаан Чечек Олеговна Сундуй, 17 харлыг бичии кысчыгаш тургаш, школа дооскан аттестатты Дөжүлдей Бүрзүнеевичиниң холундан алганын сактып чугаалаан. Ол ажилдап чораан уелеринде болган солун-даа, муңгаранчыг-даа, бирде каттырынчыг сактышкыннарына доктааган.

Ужуражылгага хайгаарал база ажаал-тежээл эргелелиниң начальниги Марита Тепес-ооловна Удумбара, кол бухгалтер Надежда Кенденовна Сундуй, техниктиг ажилдакчы Зинаида Павловна Павлова олар база келгеннер.

Хоочуннарга хүндүткелдин демдээ кылдыр сайт биле оралакчы белекчигештерни тывыскан. Чалаан аалчыларының шуптузу келбээн-даа болза, оларны утпайн, сактып чоруурун демдеглээш, мындыг ужуражылгалар чаңгыс эвес удаа болурун дээрзин дугурушканнар.

Бистиң корр.

БАШКЫМ ЫШКАШ БОЛУКСААР МЕН

Кандыг-даа кижиге бодунуң чуртталгазында долгандыр турар кижилерни көрүп, олардан эки чүүлдерни өөренип турар болур. Мен бодумнуң өөренип турарым школамда тыва дыл, чогаал башкызы Борбак-оол Иргитович Араптанны хүндүлээр мен. Ол ада-иези эрте-ле чок апаарга, амыдыралдың аар-бергезин биче чажындан тура көрүп эрткен. Амыдыралга кызымак, өөредилгеге сундулуг болганындан, ол чээрби алды харлыг тургаш, Бии-Хем районнуң Ээрбек ортумаа школазын директорлап ажилдай берген. Аныяк удуртукчу суурнуң амыдыралына база кончуг улуг салдарны чедирген деп, мээң кырган-авам ону чоргаарал-биле сактып чугаалап орап.

Сукпак ортумаа школазынга хөй чылдарда директорлап чораан үезинде, ол школаны бүгү республикага алдарлыг школаларның бирээзи кылдыр көдүргөн. 1997-2000 чылдарда бистиң школавис дөрт катап «Чылдың школазы» деп атка төлөптиг болган, а республикага «Школа-2000» деп мөөрейге «Чус чылдың школазы» деп атты алган. А Борбак-оол Иргитович боду үнелеп четпес ачы-хавыялыг хөй санныг шаңналдарның эдилекчизи. Аныяк салгалга кижизидилге ажылын чорудуп, суурнуң улуг-биче чурттакчы чонунуң хүндүткелдиг хамаатызы болуп чурттап чоруур мээң башкымның ады-биле амгы үеде Сукпак школазын адаа-

ны — канчаар-даа аажок чоргаарал.

Л.Н. Толстой: «Башкы хүлээлгези бедик болгаш гай сеткилдиг хүлээлгези-ынчалза-даа башкы кижилге биле эртем-билиг чалган кижиге эвес, а башкы башкы болур ужурул мен өске кым-даа болуп шыда мен деп арын-нүүрүндөн бибүзүрелдиг кижиге башкы ол-дээш. Шак ол сестер Борбак-оол Иргитовичке бурнуну хамааржыр. Мээң башкым үеде хүндүлүг дыштанып олурар-даа болза, төрзөн-лазын утпайн, чагыс-сүм берип, аалдап кээп турар, канчаар-даа аажок башкы чоргаарланып, шак-ла ылачы-хавыяа, алдар-хүндү кижиге бүрүзүңге келбес, а ажылыңа, амыдыралыңа зымак кижилерге келир бодаар мен.

Борбак-оол Иргитович доостурган өөреникчилери башкылар, эмчилер, туудук эртемденнер дээш кымны чок дээр. Бистиң школавис дооскан доозукчу бүрүзү кызынга чоргаарланып, сак чугаалажып чоруурлар, база келир үеде башкы салгакчызы болуп, школа дооскаш, башкы мергежилди липалыр мен. Чүге дээрге бис мергежилди эң-не хүндүткө мергежил-дир.

Ариана ДАР

Сукпак ортумаа школазы 8 «г» класының өөреникчи

Хоочуннар-биле ужуражылга үезинде.

• Тыва радионун 80 чылынга

«ДЫЦНАҢАР, КЫЗЫЛ ЧУГААЛАП ТУР!»

Мындыг сестерни Тываның чону 1936 чылдың август 23-та бир дугаар дыцнаандан бээр ам 80 чыл эрткен. Ооң соонда 30 чыл эрткенде Тывага телевидение дамчыдылгаларын эгелээн. Ооң база юбилейи — 50 чылы.

Күрүнениң «Тыва» телерадиокомпаниязының коллективин ол юбилейлерни октябрь 8-те Тываның В.Ш. Көк-оол аттыг Национал театрынга хей санныг дыцнакчыларының, өөрүкчүлериниң киржилге-биле байырлап эрттирер деп турар. Хүннүң бирги чартыында Алдан-Маадыр аттыг Национал музейге радио-телевидениениң эрткен оруун, бурунгаар айзыралын, чогаадыкчы коллективтиң аңгы-аңгы чылдарда ажылын көргүскен делгелге ажиттынар.

Тыва радионун сезен чыл-дургузунда хөгжүп, эрт-үзүнде ооң солун дамчыдаларын белеткеп, эфирже эринге бедик мергежил-гей-хей радиожурналистер арының улуг үлүүн кириген. Анык бирээзи — Биче-оол Санчатович Маады чоокта чаа дугаар. Ол база радио юбилейге деңеш болушкун.

Анык чылдарында, олдың башкы институтунан соонда, Бай-Даг, Ак-Үрбүн суурларның школа-на төөгү, тыва дыл баш-көөредилге эргелекчилеп к. Ооң соонда СЭКП Улуг-айкомунга агитация, про-да килдизин эргелекчилеп к. Оон депшээш, СЭКП унга база ол ажылының биле ажилдаан.

Ба радиого Б. Маады 1972 кол редактор болуп ажил-гелээн. Ол редакторлап-корреспондентилеп-даа ажилынга кызымаан үп, республиканың кайы-улуңнарынча удаа-да-аракчылап чоруп тургаш, де чурттап турар чоннун кижин эки, ханы утка-шы-дамчыдылгаларына чы-дыңнакчыларга сонур-турган.

Радиога дамчыдылга бе-эрде, кижилерниң үнү, херек. Ынчангаш үн-ер аппарадың чүктөпкеш, нарже, суурларже сур-тап чоруп-ла турар сен Биче-оол Санчатович ам

сактып чугаалап олурар. — Ын-чаар ажилдаас болза, солун дамчыдылга кылдымас. Шала берге чүве чүл дээрге, бедүүн кижилерниң хей кезии микро-фонга орта чүве чугаалай албас болур. Оларга хей айтырылгар удур салып орташ, «арнын ча-зыктырар» апаар. Ынчангаш шилип алган теманы канчаар чырыдарының дугайында журна-лист кижин баш бурунгаар бодап, белеткенер, кижилерге салыр айтырылгарны база чижеглеп бижи, белеткеп алып болза эки. Ынчаар ажилдап чорааш, малчыннарның, тараажыларның, башкыларның, эмчилерниң бол-гаш өске-даа мергежилдиг хей-хей кижилерниң ажил-амыды-ралын хүн бүрү чырыдып, кыска медээлерден эгелээш, темалыг улуг дамчыдылгаларга чедир кылып чордум.

Радиога кады ажилдап чо-раан эш-өөрүм аразына он-загай талантылыг, чогаадыкчы көрүштүг хоочун-даа, анык-даа журналистер хей турган. Олардан Ким-оол Одучуевич Хертектиң ажилгы, шалыкы-нын, кижилер-биле элтиг-таптыг чугаалажып билирин магадаар турган мен. Радиожурналистиң чымыштыг ажилына мени өөредип, арга-сүмелерин берип турганнарның бирээзи база ол. Үн, сөзүглел-биле ажилдаа-рындан эгелээш, дамчыдыл-ганы монтажтаарына чедир сүмелерни ол меңээ берип чо-раан.

Ол үеде кады ажилдап

Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы Биче-оол совет үеде С.К. Тока аттыг совхозка (Элегес.суур) дыңнакчылар-биле ужуражылга үезинде.

турганы өске-даа эштериниң дугайында Биче-оол Санчат-ович сактып чугаалап олурду. Чамдыктарының аттарын маңа адап, юбилей бүдүүзүнде база катап сактып каалыңар, чүге дээрге оларның хей кезии ам бистиң аравыста чок: Маады Кара-Тонуг, Дартан-оол Ендан, Седен Хертек, Даваа Сиirin, Николай Ваньков, Александр Кашура, Доржу Кара-оол, Нина Куулар, Любовь Босенко, Лариса Зубарева, Миний-оол Ондар, Таан-оол Хертек, Калдар Мон-гуш, Александра Монгуш, Свет-лана Данзын-оол, Лидия Херли, Наталья Гвоздак, Тамара Куулар, Галина Мурыгина, Любовь Шой-дук, Татьяна Байынды дээш оон-даа өскелер радиого хей чылдарда ажилдап чорааннар.

Журналистерниң белеткээн дамчыдылгаларында кижилерниң үннерин, чугааларын экидир аштап-арыглап, эфирже үндүреринге үн операторлары Айгерим Сандан, Сара Какай-оол, Лариса Чыртай-оол, Херел-маа Донгак дээш өскелер-даа хей чылдар дургузунда дузала-

жып, улуг үлүүн ол ажилга ки-рип келгеннер.

Хүн бүрүнүң медээлериниң, темалыг дамчыдылгаларның сөс-домаан дыңнакчыларга чедингир, билдингир кылдыр номчуп чедиреринге радионун дикторларының үлүү улуг тур-ган. Олардан онзагай чараш, тода үннерлиг дикторлар Га-лина Дугержаа, Монгуш Топча, Данзы Салчак, Сергей Кондин-кин, Владимир Тиинмей, Нина Сарыглар олар база-ла радио студиязынга үр үеде ажилдап, дыңнакчыларның кичээнгейин хаара тудуп чорааннар.

— Үениң маңы дыка дүрген-дир. Мээң харым база улгадып, ажилдап чорааным радионун 80 чыл ою-биле назыным деңежи-п келди — дээш, Биче-оол Санчат-ович улаштыр эш-өөрүнге байыр чедирди. — Радио-телевиде-ниге кады ажилдап чораан эш-теримге, амгы анык журналис-терге юбилейлер таварыштыр сеткилим ханызындан байыр чедирип, чогаадыкчы чедиш-киннерни, кадыкшылды болгаш аас-кежикти оларга күзедим.

Хенче-Кара МОНГУШ.

• Херээженнер шимчээшкени

ИДЕПКЕЙЖИ-ЛЕРГЕ АЛДАР-ХҮНДҮ

Чоокта чаа Тыва үндезин культура төвүнге Тываның херээженнер чөвүлелиниң активчиле-рин алгап-мактаан. Ко-жууннардан элээн хей идепкейжи херээженнер-ни Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаан.

Маадыр-иелер, херээжен-нер шимчээшкениниң идепкей-жилери: Эрзинниң Мөрен суур-дан 10 ажы-төлдү өстүрүп ки-жизиткен Саяна Кыргысозна Худер, база-ла он ажы-төлдүң авазы, Тес-Хемниң Ак-Эрик суурдан дузалап ажил-агыын тудуп турар Көк Алдын-Херел-овна Силикей, сес уругларны өстүрүп кижизиткен Зоя Шой-дановна Барба — Мөңгүн-Тайга кожуунун Мөген-Бүрен суур-дан херээженнер эвилелиниң хоочуну, Чаа-Хөл кожуундан малчын, 8 уругнун иези Ханды-Сюрюн Доспановна Сандуу, Улуг-Хем кожуундан — 7 уругнун иези, шаанда агитквартира даргазы чораан Чолдак-кыс Тулушовна Хавандай, Кы-зыл хоорайның херээженнер шимчээшкениниң идепкейжи, баштайгы херээжен дельта-планерист Валентина Федор-овна Чихачева олар ТР-ниң Чазааның шаңнал-макталына төлөптүг болганнар.

Республикада боттанып турар губернатор телеви-лелдерин ам-даа экижидерин-ге, оларның эге баштайгы со-рулгаларын ханыладырынга, херек кырында боттанып ту-рарына хамаарыштыр санал-оналдарын, арга-сүмезин бээ-рин, бо талазы-биле идепкей-лиг киржилгени Чазак Даргазы Шолбан Кара-оол херээженнер шимчээшкениниң хоочуннарын-дан дилээн.

Тываның херээженнер чөвүлели бодунун элчээнд-де 44 активчи херээженнер-ни шаңнап-мактаан. ТР-ниң херээженнер чөвүлелиниң дар-газы Людмила Салчак амгы үеде эвилелдин хүрээленинде 7 муң ажыг идепкейжилер, хей-ниитичилер хаара тут-тунганын дыңнаткан. Суур бүрүзүнде херээженнер эви-лели суурнун амыдыралына идепкейлиг киржи, чаңгыс чер-чурттугларының хүндүткелин чаалап алган. «Бөгүн херээ-женнер шимчээшкениниң ак-тивчизи болуру дээрге-ле, би-чии-даа бол, хүн бүрүдеги амыдыралда маадырлыг чорук-тур, аңаа угунда-ла силерниң кайыңар-даа белең. Чүге дизе силерниң кайыңар-даа төрзөн республиказының салым-чо-лунга тоомча чок звес» — деп ол чугаалаан.

Херээжен чон идепкейжи-зи-биле, кичээнгейли-биле берге байдалда турар чаңгыс чер-чурттугларына дузалажып чоруур. Оларның ажы-төл киж-идилгезинге ролю канчаар-даа аажок улуг.

Бистиң корр.

Радио студиязының коллектив, 1984 чыл, октябрь 10.

● Юбилей уткуштур

ТӨӨГҮЛҮГ ШКОЛА
100 ХАРЛААР

Октябрь айда Тываның төвүнге бир дугаар тургустунган Совет Эвилелиниң Маадыры М.А. Бухтуев аттыг төөгүлүг 1 дугаар школа 100 харлаан юбилейин демдегледип турар.

Бүдүн октябрь ай дургунда 100 харлаан школаның юбилейинге тураскааткан янзы-бүрү хемчеглерни Кызыл хоорай деңнелинге эрттирери көрдүнгөн. Школаның доозукчуларынга «изиг телефон» ажилдап эгелзэн (+7(913)3470068 — Марина Алимовна Чадамба). Юбилей эрттиреринге школаның активчи доозукчуларын тургустунган оргкомитетти тургускан.

Оргкомитеттин кежигүннери педагогика эртемнеринин кандидаты Ольга Иргит, школаның өөредилге эргелекчилери Марина Чадамба, Мария Франк, социал педагог Оксана Потылицына олар школаның юбилейинге уткуштур хемчеглерни журналистерге таныштырган.

Школаның юбилейинге тураскаадып, солунну база «100 чылче базым» деп школа дугайында кинофильмни белеткеп турар.

Октябрь 14-те Национал музейге школаның төөгүзүн көргүскен делгелгени ажыдар.

Школаның доозукчузу, Афган дайынына интернационалчы хүлээлгезин күүседип тургаш, маадырлыгы-биле өлгөн Андрей Белевскийге тураскааткан мемориалдыг самбыраны Щетинкина, Кравченко кудумчузунда эрги школага тургузар.

Сактышкын хүнүнде эге школаның өөренкичлери «Силерге, доозукчулар!» деп ба-

йырлыг концертти бараалгадыр база школага келген аалчыларга экскурсияны чорудар.

Школаның өөренкичлери аразынга шыдыраа маргылдаазын база эрттирер, аңаа школаның доозукчулары кээп киржиپ болур.

Кызыл партизаннар тураскаалының шөлүңгө төрзэн школазында ажилдап турар башкыларга байырлыг чыскаалды эрттирер.

Школаның биле доозукчуларның ужуражылгазының неделясында аңгы-аңгы чылдарның доозукчулары-биле ужуражылгалар болур.

Өөренкичлер «Мээң ачам (авам, кырган-авам, кырган-ачам) № 1 школаның доозукчузу» деп чогаадыг бижиир, башкыларының, сураглыг доозукчуларның дугайында шүлүк мөөрейи, «Юбилейин-биле, төрзэн школам!» деп 5-8 класс өөренкичлерге чурук база юбилейлиг суйбелектер (открыткилар, календарьлар, хөрек демдектери, брелоктар...) мөөрейлери, «Школаның төөгүзүн билер сен бе?» деп викторина 5-11 класстар аразына болур.

Школаның юбилейинин эң-не байырлыг кезээ Виктор Көк-оол аттыг Национал хөгжүм-шии театрынга октябрь 28-те болур. Ынчангаш ол хүн школаның доозукчуларын, ажилдап чораан башкыларын, ада-иепери, аалчыларны хоочун школа манап турар.

Юбилей дугайында сонуургаар айтырылгалар бар болза, школаның сайтызынче киргеш азы 8-923-269-93-05 дугаарлыг телефонче долгааш, билип ап болур.

Бистиң корр.

● Хоойлу болгаш яла

ТЕРРОРИСЧИ ЧҮДҮЛГЕГЕ
АЛЫСКАШ...

Омск хоорайда Сибирьниң күрүнениң күш-культура болгаш спорт университетинге Сылдыс Ооржак өөренип тургаш, радикалдыг исламистерниң салдарына алыскаш, 2015 чылда ислам шажынны чүдүлгези кылдыр хүлээп алган.

Интернетте «ВКонтакте» деп социал четкиниң идепкейлиг ажылдакчызы болгаш, аңаа радикалдыг исламның өөредилгесин улам алзып, Россияның девискээринде хоругдаткан «Ислам күрүне» террорисчи организацияның ажил-чорудулгазын сонуургап турган. Ооң түңнелинде Россияга террорисчи ажил-чорудулганы боттандыра дугайында чүүлдерни бодунуң электронну арынынга Сылдыс Ооржак киригенин Россияның айыыл чок чорунуң албанының органны илереткен. Ындыг үлгедиг РФ-тиң Кеземче кодексииниң 205.2 чүүлүнүн 1-ги кезээ-биле көрдүнгөн кем-херекке онаажыр. Приволжье шериг округунун судунун үнүүшкүннүг хуралы 2016 чылдың сентябрь айда Кызыл хоорайга болган. Ол судтуң шийтири-биле Сылдыс Оор-

жак террорисчи үлгедигже кыйгырыг кылып, ону деткип турганынга буруудадып, 100 муң рубльге торгаткан. Суд ындыг «чымчак» шийтирини хүлээп ап тура, Сылдыс Ооржак бодунуң буруузуң долзу-биле минингенин, радикалдыг исламның хоралыын медереп билгенин, ооң мурнунда шийтирип чорбаанын кичээнге алган. Судтуң шийтири 2016 чылдың сентябрь 27-де күш кирген.

Террорисчи үзел-бодалды илереткен, террорисчи үлгедигни боттандыра дээр дугайында медээлерни билип алган хамаатыларны Айыыл чок чоруктуң Федералдыг албанының болгаш иштики херектер органнының оперативтиг кезектеринге дараа-зында телефоннар дамчыштырдыңнадыр чугула. Айыыл чок чорук органнының: (8-394-22)-2-19-70, (8-394-22)-9-83-22, (8-394-22)-2-04-34; Иштики херектер органнының (8-394-22)-9-39-11, (8-394-22)-9-39-12, (8-394-22)-9-35-97.

Россияның Айыыл чок албанының Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң парлалга албаны.

КУШ-АЖЫЛЧЫ ОРУУ – 50 ЧЫЛ

Опуштай Михайловна Баир Кызылдың педагогика институтунун физика-математика факультетин 1966 чылда дооскаш, шилип алган эртемниң аайы-биле ол-ла институтка лаборантылавышаан, школага ийи чыл башкылап ажилдааш, 1968 чылда Тываның ном үндүрер черинге редактор бооп ажилдай берген.

Тываның ном үндүрер чери аңгы-аңгы редакциялардан тургустунган турган. Оларның аразында өөредилге номнары, методиктиг литература үндүрер редакция база бир улуг чери ээлеп турган. Ооң улуг редактору Опуштай Михайловна болган.

Сентябрь 1-де өөредилгеге херек номнар бүгү школаларга четкен турар ужурулг. Ажыл хөй, харысалга улуг деп чүвени редактор кончук эки билип турган. Номнун чырыкче парлаттынып үнеринге чедир эртер оруу узун: автор чогаадып алган ажылын редакторга эхкээр, ол номчукка солун, ажыктыг болгаш билдингир болзун дээш, автор биле редактор кады күженишкенин ажилдаар. Ол ажил база амыр эвес. Чамдыкта маргыштыг айтырылгалар-даа туруп келир. Редактор ажилдың чедер, четпезин көрүп, редакторлап, ооң соонда корректуразына ном бооп үнгүже чедир каш-даа катап номчуур.

Номнар чараш, көрүштүг, утка-шынары бедик болурундан аңгыда, чурук каасталгазы база шынарлыг болур ужурулг. Ону кылыр дээш чурукчулар-биле база кады ажилдаар.

Өөредилге номнарын өңүг чуруктарлыг кылдыр парлап үндүрер дугайында үстүкү черлерден айтышкын XX вектиң 70 чылдарының төңчүзүндө келген. Ооң соонда редакторнун ажылы улам немешкен. Республика типографиязына өңүг номнар парлаар дериг-херекселдер чок турган. Өңүг номнарның сестериниң өрүлгезин безин өске хоорайларның полиграфкомбинаттарына чагыдар турган.

1980 чылдан эгелеп тыва өөредилге номнарын өңүг кылдыр парладып алыр дээш, белеткел ажылдары эгелзэн. Ону кылыр чурукчулар тыва дыка берге, номда чуруктарда хөй бичии уруглар ойнап, үргүлчү шимчээшкенинде турар, ону тода чуруп көргүзери амыр эвес. Ынчангаш Опуштай Михайловна өске хоорайлар, республикалардан профессионал чурукчулар-биле харылзаа тудуп, дипломатикти кылып, оларны тыпкаш, керээни чарып алгаш, ажилдап чораан.

Өңүг өөредилге номнары 1982-83 чылдардан эгелеп чырыкче үнүп эгелзэн. Оларны Иркутск, Уфа, Казань, Смоленск, Екатеринбург хоорайларга парладыр ажилды Опуштай Михайловна организастап, боду үргүлчү ол хоорайларже сургакчылап, аңаа баргаш, хөй-хөй хонуктарда корректура номчуп, өөредилге номнарының үндүрер ужурулг хуусаазын өй-шаанда күүседип чораан.

Тываның школаларына «Үжүгледен» эгелзэш, үстүкү класстарга хереглээр шупту эртемнерниң номнарындан аңгыда, дыл, литература, төөгү дээш өске-даа номнары ол редакторлап чораан. Мынча үе иштинде ооң номчуп редакторлаан номнарын кым-даа санап четпес. Өөредилге номнарында физика, математика, төөгү, бойдус, география номнарын орус дылдан тыва дылче очулдурган болур. Очулду-

рукчулар-биле база кады сырый ажилдаар. О.М. Баир боду физика, математика номнарын хөйүнү очулдурган. Ол алыс математика-даа болза төрзэн тыва дылын ханы билер болгаш, сөстүн уран-чечен аргаларын редакторлаарына-даа, очулдурарына-даа чедишкенин ажилдап билиринден, ооң очулдурган номнарының сөс-домаа өөренкичилерге билдингир, ханы утка-шынарлыг болур. Кылган ажылының шынарынче кол кичээнгеи угландырап, улуг харысалгалыг, ону эчизинге чедир ылап кылыр кижиле деп чүвени ооң-биле кады ажилдап чораан, өөредилге номнарының редактору бооп, ооң арга-дуржулгазын өөренип ап чораан болгаш билер мен.

©М.Баирге байыр чедирип турары

Ол хөй-ниити ажылын база идепкейлиг күүседип чораан. XX вектиң 70-90 чылдарында ном үндүрер черге профэвилел комитетиниң солуттунмас даргазы чорду. Ол шагда профэвилел дээрке коллективте улуг күш, ооң даргазы директорнун, партторгун соонда улуг дарга турган. Курорт, пионер лагеря баар путевкалар, юбилейлер, байырлалдар организастаары профком даргазының харысалгазына турган.

Коллектив кежигүннериниң амыдырал-чуртталгазына бергелер туруп келгенде, оларга материалдыг, моральдыг дузаны чедирер, оларның эргезин камгалаар. Ылаңгыя ажилдакчыларның дыштанылганынче улуг кичээнгеи салып турган. Коллективти-биле театр, кино баар деп чүве база турган. Чайгы үеде дыштаныр хүннерни дыка солун, ажыктыг кылдыр эрттиргилээр турган бис. Арыг агаарлыг черже, чижээлээр-ге, Сесерлиг ындында арга-арыг кыды ажык шөлдерге, автобус хөлезилеп алгаш, ажи-төлүвүстү эдертип алгаш чедип, шуптувус янзы-бүрү оюннар ойнап, изиг-ханап, мага хандыр дыштаныр турдувус. Шушенскиже экскурсиялаар дээш хондур-дүндүр Саян ажып чоруттарыныста база хой садып аар турдувус. Ол үеде коллектив чүнү кылбас дээр. Реалбаазага дүне тараа эжер, ногаа баазына ногаа арыглаар, колхоз-совхозтуң картошказын казар. Ынчан шупту шору аныяк турган болгаш, оюн-баштак, каткы-хөг аңаа турар. Ай санында 6-ның хүнүнде дружиниктээри хоорайга корум-чурум тударына улуг күш бооп турган. Ол-ла бүгү ажилдарга профэви-

лел даргазының үлүг-хуу

Ол боду кончук толту-ныг, чон аразына шос билдирбес, кажан-даа а хорадап деп чүве билбески аажы-чаңныг кижилерда кандыг кижилер чок, оожум, далаш чок, изиг доскут. Алгырып, хорадап турар кижилер турар. улус-биле эп-чөп чугаа маргылдааны шын шийт алырының аргазын редакторлап. Чамдык улус изиг чоруу дээш сөөлүндө билиннип-даа турган.

Ном үндүрер черге 40 дир ажилдап чораан коллегия Ю.Ш. Кюнзегеш, А.В. Сег оларның соон истеп, ол ажил стажын ызыртыр су аңаа 37 чыл ажилдаан.

Ном үндүрер черге редакторга 30 ажыг чыл ажилдап чораан Тываның улустуң чогаалчы Ю.Ш. Кюнзегештин дугайында мынчаар сактып чугаалаа

«Тематиктиг планга хамыгыр-даа, авторлар-биле хамыгыр-даа, бир оолдун эргезинге оон айтырып, хөй-ле чүү өөренип ап чораан баш чүве, ооң билбес чүвези чө боор кижилер».

О.М. Баир ийи оолдун авазы, оларның дөрт ажы-төүш кыстың, бир оолдун эргезинге оон айтырып, хөй-ле чүү өөренип ап чораан баш чүве, ооң билбес чүвези чө боор кижилер».

Ам бо хүннерде Опуштай Михайловна Баир бодунуң ажилчы оруунуң 50 чыл бергенин демдегледип турар үр чылдарда үре-түннелинче били-биле үнелдип чыгып, СССР үезинде «Парлап тергенин» деп атка төл болган. «РСФСР-ниң чырыдышкынының төрт «Тыва Республиканың алды ажилдакчызы» деп аттарын тывыскан. Ол Россияның журналистер эвилелиниң кежигүн чымыштыг ажил-ижинге мөксөө соңгаар улуг-улуг чедишкенин күзедим!

Дырбак КУНЗЕ

Тываның ном үндүрер чериниң хоочуну, ТР-ниң дарлыг ажилдакчызы.

ОРАН ХҮНДҮЗҮНҮҢ ОПАН ОГЛУ...

Уланчызы. Эгези № 115 (18848) «Шында».

1930 чылдың сентябрь 1-ден Иргит Лагбужап Түнчүмей улуг кода-хоорай Москвага апарган...

Лагбужап Максим Иргитович чүктүн ажилчы чоннарының униститиг университетин чылда доозуп, очулдурукчу эжилди чедип алгаш, Тыва Республиканың культура эзгелээш, ном-дептер чырыкче парлап үндүреринге чедир кылып, эгелээр ажилдар хөй болган. Тываның ном үндүрер чери ажил-иштиң улам шуудаарына эртем-билиглер редакторларга хереглели улуг болу бергенин барымдаалааш, Лагбужапты ук черниң очулдурукчу-редакторунга 1938 чылда томуйлап каан. Аңаа ажилдап турганы 1938-1946 болгаш 1948-1951 чылдарында ол чүгле редактор эвес, а очулга ажилын хөй-биле кылган. Тыва очулганың төөгүзүнүн арыннарына улуг үлүг-хуузу кириштиргеннериниң бирээзи Лагбужап ол болган. Оң очулгазын ап көөр болза, хөй янзы.

Лагбужаптың очулдурганы Г.Кочубейниң «Туберкулез болгаш оң-биле демисел» («Tuberkulos polgas oon-pile temissel», 1943); «Бичии уругларны улаан-ыттан болгаш коклюштан камгалаары» (1951); Э. Мошквичиниң «Уругларны хырын-шөйүндүнүн чидиг аарыгларын канчаар камгалаары» (1951) деп номнары чонга ажык-дузалыг бооп, оларны эмчилер лекция-беседа эрттирерде-даа ажылдап турган.

ТК-ниң культура килдизиниң эргелекчизи албан-дужаалга ажилдап эгелээни бадыткап турар. Лагбужап бо албан-дужаалга 1938 чылдың февраль 1-ден эгелеп ажилдаан.

Ол чылдарда Лагбужап ажил-ижинге каадыржып, ниитилелге база бир улуг көскү ажилдакчы апарган.

Аныяк республикага ол үеде культура-массалыг ажилдардан эгелээш, ном-дептер чырыкче парлап үндүреринге чедир кылып, эгелээр ажилдар хөй болган. Тываның ном үндүрер чери ажил-иштиң улам шуудаарына эртем-билиглер редакторларга хереглели улуг болу бергенин барымдаалааш, Лагбужапты ук черниң очулдурукчу-редакторунга 1938 чылда томуйлап каан. Аңаа ажилдап турганы 1938-1946 болгаш 1948-1951 чылдарында ол чүгле редактор эвес, а очулга ажилын хөй-биле кылган. Тыва очулганың төөгүзүнүн арыннарына улуг үлүг-хуузу кириштиргеннериниң бирээзи Лагбужап ол болган. Оң очулгазын ап көөр болза, хөй янзы.

Лагбужаптың очулдурганы Г.Кочубейниң «Туберкулез болгаш оң-биле демисел» («Tuberkulos polgas oon-pile temissel», 1943); «Бичии уругларны улаан-ыттан болгаш коклюштан камгалаары» (1951); Э. Мошквичиниң «Уругларны хырын-шөйүндүнүн чидиг аарыгларын канчаар камгалаары» (1951) деп номнары чонга ажык-дузалыг бооп, оларны эмчилер лекция-беседа эрттирерде-даа ажылдап турган.

Ол чылдарда ортумак школа өөреникчилеринге өөредилге номнарын орус дылдан тыва дылче очулдуруп ажыл чугула кол черни ээлеп турган. Ынчангаш билдиги очулдурукчулар шуптузу ном үндүрер черге хаара туттунган, а оларның аразында кол очулдурукчуларның бирээзи Лагбужап апарган. Оң очулдуруп үндүргени өөредилге номнарының хөйү база моон-биле тайылбырлаттынар. 1940 чылда «Сан бодалганың чыныды ному» («San podalgany chynidynomu. Ys tugaar tepter: ege sada skolazunga oorenir nom» (Porova N.S.); 1940 чылда «Зоология» («Zoolak: secce ebes ortumak polgas ortumak skolanun 6, 7 tugaar klastarunga oorenir nom» (Suzmer M.Ja.); 1949 чылда «Физика». II кезии. Чеди чылдың болгаш ортумак школаның 7-ги класының өөредилге ному (Перышкин А.В., Фалеев Г.И., Крауклис В.В.) деп өөредилге номнарын Лагбужап долгузу-биле очулдуруп үндүрген.

Өөредилге номнарын чүгле очулдуруп эвес, оларны редакторлаарына база Лагбужап хөй киришкен. Н.Н. Никитиниң «Арифметиктиг бодалгаларның болгаш мергелелериниң чыныдызы» (1948); Л.Б. Чадамбаның «Төрзөн чогаал» (1950); А.С. Барков, А.А. Половинкин оларның «Физиктиг география» деп өөредилге номнары Лагбужаптың редакторлааны-биле чырыкче үнген.

Ортумак школаларга өөредилге номнарында аңгыда,

Лагбужап көдээ ажил-агый курстарына өөренир дараа-зында чыныдыларны база очулдуруп: «Көдээ ажил-агый амытаннарының анатомиязының болгаш физиологиязының үндөзүннери» (1951); «Мал чемин бүдүрери» (1952); «Тараалар болгаш бобы тараалар культуралары» (1952); «Үнүш канчаар амыдырап турары» (1952).

Лагбужаптың очулдуруп база редакторлап чораан номнарында эрге-хоойлуга болгаш агитас-пропаганда талазы-биле номнар база бар болуп турар: «АХУК-га (агаардан болгаш химиктиг удурлангычтан камгалал) белен бол» (1942); «Кеземче кодекизи» (1946); А.В. Лужиниң «Ажилчы чоннары депутаттарының чер-чер советтериниң доктаамал комиссиялары» (1952).

Ортумак школаларга болгаш көдээ ажил-агый талазы-биле өөредилге черлеринге хереглээр номнары очулдуруп Лагбужап Иргиттин очулга ажил-чорудулга-зында база бир кол черни ээлеп турган-даа бол, чечен чогаал очулгазына оң үлүг хуузу база улуг болган. Миндиржааның очулдурганы П.Лидовтун «Таня» деп номчугажын (1943), С. Сарыг-оолдун очулгазы-биле үнген Гримм алышкыларның «Доңгада кадыын» (1943) ол редакторлаан.

Лагбужаптың орус, моол дылдарны билири ону иштики-даа, даштыкы-даа делегей байдалы сайгарына улуг идиг болган. Ук дылдарга ол солуннары, сеткүүлдерни номчуп, радио дамчыдылгаларында

медээлерни дыңнап аптар аргазы улуг болуп турган. Ынчангаш Лагбужап Тываның лекциялар бюрозунга 1946-1948 чылдарда ажилдап, делегей байдалына хамаарыштыр лекция-беседалар-биле кожун, сумуларже, албан организацияларже үнүүшкүннерни кылып турган.

Лагбужаптың кылып чораан ажил-херектери хөй янзы. 1949-1951 чылдарда оң Улус шүүгүзүнге чонун төлээзи болуп ажилдап турганы шынын, чөптүг чорукка оң туружун тодарадып турар.

Алыс-ла эртеми очулдурукчу кижилер болганда, каяа-даа ажилдааш, катап-ла ол ажилче эглип кээп турганы оң күш-ажыл дептеринде бижимелдер херечилеп чыдар. Лекторлар бөлүүнге, улус шүүгүзүнге ажилдап чораан билдиги специалисти Тыва областың күүсекчи комитет даргазының албан бижиктер очулдуруп техниктиг секретары кылдыр томуйлаан. Ук ажилды эң-не шырак очулдурукчуларга бүзүрээр болганда, Лагбужапты аңаа шилип алганы дээр-ле очулга талазы-биле оң мергелелиниң бедиин, оң бодун бедик үнелеп көрүп турарының база бир барымдаазы-дыр. Бо үелерде ол чүгле албан бижиктерин орус-даа, тыва-даа дылдарже очулдуруп ажилдаан.

Сайлыкмаа КОМБУ, РФ-тиң Журналистер эвилелиниң кижигүнү. (Уланчылыг).

• Чылдар болгаш кижилер

ХООЧУННАР ЭВИЛЕЛИН ДИРГИСКЕН

Республиканың хоочуннар чөвүлелиниң даргазы С.К. Тар кандыг-даа ажилга бодунун хүлээлгезин бедик турчораан болгаш тудуп-даа чоруур кижилерниң бирээзи. Ажилчы амыдыралының эгезинде ол «УТКА-ның 25 ы» совхозтун малчыны, чолаачызы болуп ажилдааш, түнде барып партия болгаш советтер ажилдакчызы дыр депшип үнүп келген. Чөөн-Чүк кызыгаарына шериг элгезин эрттирген соонда, нам кижигүнүнге кирип алгаш пдап чоруп турда, партия төлөптиг кадрларны камдыр эвес, ону Омскиниң совет-партия школаның өөредилгедупкан. Ол үеде Омскиниң совет-партия школы бистиң убликага дыка хөй партия, советтер ажилдакчыларын дип берген.

Омскиниң совет-партия школы (Омск), 1976 чылдан «УТКА-ның 25 чылы» уң партком секретар-удуртукчу намдарын 1980-1985 чылдарда кожунунун «Улуг Ок-овхозунун директорунга рган. Совет үеде черле үргэн, чүгээр эки тала-үзүп ажилдап чоруур ны (коммунистерни) рдепшиди, октап туруп 85 чылдан 1990 чылга өөн-Хемчик районунун даргазының бирги ора-база көдээ ажил-агый ның начальниги. 1990-арда Тожу кожунунун комитетинге болгаш чөвүлелиниң дарга-ш хуусаада улаштыр-ган. Ниитизи-биле ко-ыргазының даргазына саада улаштыр деп-н. 2005-2010 чылдарда ханың Экология сайы-10-2014 чылдарда ТР-аның кадрлар талазы-диске ажилдаан. 2013

чылдан эгелеп республиканың Хоочуннар чөвүлелиниң дарга-зына соңгуттургаш, бо хүннерге чедир ында идепкейлиг ажилдап чоруур.

Сагаан-оол Кызыл-оолович коммунист кижилер болгаш кандыг-даадалга бээр, оон ойталабайн чораан. Хоочуннар чөвүлелинге ажилдап келгеш, хоочуннар эге организацияларының ажилын диргискен деп чугаалап болур. Республиканың малчынар Наадымының байырлалында өглер мөөрейи эрттирер комиссияны даргалааш, ону билдиги удуртуп эрттирген. Тыва эки турачыларның тураскаалының фондузунун удуртукчу кылдыр соңгуткаш, тураскаал тудуунче, акша-хөреңги чыырынче онза кичээнгеи салып, тураскаалды хоорай хүнүн таварыштыр ажилдап четтигипкен.

Бир эвес төөгүнүн арнын алып көөр болза, ТАР-ның Биче хуралының Президиуму 1944 чылдың июнь 23-те «Немец-фашисттерге эжелекчилерге удур демиселге өлүрткен болгаш эрес-

дидим дайылдашкан тыва эки турачыларның тураскаалын тургузар дугайында» айтырыг тургузуп турган. 2015 чылдың декабрь-да Кызылдың Төлээлекчилер хуралының шийитири-биле тыва эки турачыларның тураскаалын мөңгөжидер талазы-биле Фонду-ну тургузгаш, оң директорунга хоочуннар чөвүлелиниң даргазы Долгар Сагаан-оолду томуйлаан. Оң соонда-ла ол-ла чылдың мартан эгелээш, чаа тургустунган организация тураскаалды тургузар талазы-биле акша-хөреңги чылдазының калбак акциязын эгелээш. Оң-биле чергелештир тураскаалдың эң эки эскизиниң талазы-биле мөөрей база чоруп турган. Түннелинде элзэн хөй хевирлерни сайгарып чугаалашкан соонда, тыва скульптор Александр Ойдуң тирип үнген.

Сагаан-оол Кызыл-оолович ажилын кысказы-биле мынчаар таныштырды: «Чеди кожуннарда база суурлар бүрүзүнде хоочуннар чөвүлелдери тургустунган, оң даргалары багай эвес ажилды чорудуп турар. Хоочуннар ансамбльдерин болгаш хөй-ниити чөвүлелдерин тургузуп алган. Кызыл хоорайда ямылар, албан черлеринде база күш-ажылчы коллективтерде хоочуннар чөвүлелдери тургустунган. Кызыл хоорайда болгаш кожуннарда хоочуннары компьютерге өөредип турар бис. Москвага болгаш Санкт-Петербургка дилегчи-реримге, шыдалдыг кижилер 10 ноутбукту биске чорудуп берген,

оларны хоочуннар бажыңында салып алган, улуг назылыг улусту өөредип турар бис. Москвага Пенсия фондузунун оралакчы даргазына чедип тургаш, эргижирзэн компьютерлерни үндүр биживейн, биске берип турарын чугаалашкан мен. Сөөлгү үеде компьютерниң клавиатуразында англи үжүктөрү өөредип, оң-биле чергелештир интернетке кирерин база өөредип тур бис. Россия чергелиг компьютерге билг маргылдаазына ийи чыл улаштыр бистиң төлээлеривис ийги черни элзэн. Акша-көпеек, чээли, кредит темаларына көдээ ажил-агый банкызының ажилдакчылары-биле бүгү кожуннарда чамдык хоочуннары өөреткен бис. Эки ажилдап турар хоочуннар чөвүлелдеринге Өвүрнүң, Бай-Тайганың, Чеди-Хөлдүн, Мөңгүн-Тайганың, Сүт-Хөлдүн, Чаа-Хөл, Улуг-Хем болгаш Кызыл кожуннарның хоочуннар чөвүлелдери хамааржыр» — деп ол чугаалады.

Онзагай черни Кызыл хоорайның хоочуннар чөвүлели ээлеп турар, оң даргазы Ольга Кыргысовна Дамдын ону каш чыл иштинде билдиги удуртуп келген. Уран чүүл бөлүүнүң киржикчилери республикада хоочуннарның болгаш инвалидтерниң шупту бажыңнарына, №1, 2 поликлиникаларга, уругларның туберкулез диспансеринге, Улуг-Хем, Таңды, Эрзин, Кызыл кожуннарда концерт-биле аалдап чорааннар.

Бо чылдың июнь айдан эгелеп Кызыл хоорайның хоочун-

нарына неделяның дөрткү хүнү болчаг шагы-биле дөмей болган деп хоочун журналист Светлана Данзын-оол солунга бижиди. «Азия төвүнге» четверг санында найысылалдың аңгы-аңгы нациялыг 60-70-80 харлыг хоочуннары чыгып келгеш, танчылап, ырлажып, ойнап-хөгөп турары чаңыл болуп бар чыдар. Шак мындыг хөглүг дыштанылганы организастап турарына найысылалдың хоочуннары республиканың хоочуннар чөвүлелиниң баштаар черинге өөрүп четтиргениниң сөглзэн сөстөрүн тыппайн турарлар. Хоорайның хоочуннар чөвүлелиниң даргазы О.К. Дамдынның тывынгыр, саынгырын улуг назылыглар мактаар, мен база хоочун кижилер ону магадап, сонургадым.

Хоочуннар чөвүлели республиканың сайгарлыкчы эвес организацияларының социал угланышкынның төлөвилелдеринге идепкейлиг киришкеш, бо чылын «Назы-хар биске шаптык болбас» деп социал төлөвилел талазы-биле Чазак Даргазының 60 муң рубль грантызын алган. Хоочуннар янзы-бүрү хемчеглерге идепкейлиг кирип турарлар. Олар соңгүлда компаниязының үезинде улаштыр соңгүлда комиссияларына ажилдап, кончук идепкейлиг суртаалчылар, агитаторлар болганнар. Оң-биле чергелештир аныктарның болгаш өөреникчилерниң шериг-патриоттук кижизидилгезинге төлөптиг үлүг-хуузу кирип чоруурлар.

Сергей ХЕРТЕК.

«ШЫННЫҢ» почтазындан БЕЖЕН ЧЫЛ БОЛГАШ...

Чаа-Хөл кожуунунуң хүрээзиниң ажыдышкыны база кожуунуң Наадым байырлалдарын таварыштыр Чаа-Хөлдүң ортумак школазының 1966 чылда 10, 11 класстарының доозукчулары 50 чыл эрткеннге мөгейип ужурашканнар.

Ийи классты четчелеп бижирге 19 киж и арткан болган. Бо ужуражылгага кезээликтей озалдап келген улус-биле шупту 13 чаңгыс классчылар школачы чылдарына шынчызын, сеткил-чүрээ ам-даа чалыы хевээрин, эш-өөрүңге, өзүп-хөглөп чораан булуңунга, бышкан билиг аттестаттарын холдарына тывыс-кылаан буянның башкыларына бердингениниң илереди болдур, ырак-чооктан кызып чедип келгеннер.

Оларның аразындан башкы, инженер, эмчи, экономист, прокурор, кооперация, спорт, шериг, коммерция болгаш төлөзлекчи база күүсекчи органнар ажылдакчылары дээш кымны чок дээр. "РФ-тиң Өөредилгезиниң

Чаа ажыттыгачан чараш хүрээ.

хүндүлүг ажылдакчызы", "ТР-ниң алдарлыг ажылдакчызы" хүндүлел аттарга четкен, 70 харның эргининде алдар-хавыялыг хоочуннар чыгып келгеш, аяк шайны аартап, ийи-бирни

көдүргүлөп, хып дээн чалыы үелерин сактып, омак-хөглүг хөөрежи, ужуражып алганнар.

Чаңгыс классчыларының мурнундан Дегут ДЕМЧИК. Чаа-Хөл суур.

МАРАФОН ДЕП ЧҮЛ?

Марафон дээр, спортчу чарыштың 42 км, 195 метрге халыыры азы спортчу маргылдааның эң улуг хемчээлге азы эң үр үениң дургузунда чарышка киржирин ыңча дээр.

Чижээ: хаак, коньки марафону. Азы кандыг-ла-бир чүвени үр болгаш чымыштыг эрттирери болур. Ол ышкыш үр үеде шыдыраа маргылдааның марафону. Чыл төңчүзүндө кылган иштиң беримчелиин түңнээн ажылчын марафон. Соңгулда мурнунуң марафону. Темалыг

теледамчыдылганың марафону.

Үстүндө кирген тайылбырдан «марафон» деп сөстүң кол утказы билдине берген боор. Бо тайылбырдан алгаш көөрге, «марафон» деп сөстүң акша-көпөөккө бичии-даа хамаарылгазы чок чүве ышкыжыл.

Бо-ла хөй шокор чарлалдарда, солун сеткүүлдерде, теледамчыдылгаларда «марафон» деп чарлалдарның хөйүн. Улус чонга «марафон» деп сөс бужуранчыг, хөңнүңге дээр апарган. Чамдык улусту дыңнаарга, ам база-ла марафон чарлай берген

дээр. Ынчангаш, бо сөстү оон дорт утказынга, спортка хамаарыштыр ажылгаары чууга.

Бистиң төрөзүн тыва дылы-выста «марафон» деп сөстү солуптар сөс тывылбас бе? Черле каяа-даа тыва дылывысты бедик көдүрүп, солуттуна бээр сөстөрү солуп чорзувусса.

Мен бодаарымга, «ачы-буян марафону» дээриниң орунунга, «ачы-буянын деткимче чыжы» деп адап өөрөңзивиссе кандыгыл?

Валентина БЕГЗИ, хоочун башкы.

ЭМЧИ ЧАҢГЫСКЛАССЧЫМ

Диштерим эмнедип база кылымал диштер салдыртып алыры-биле республиканың диш эмнелгезинге эмнедип турдум.

Бай-Тайга кожуунуң Тээли ортумак школазынга кады өөренип чорааным эмнелгениң кол эмчизи Бежен-оол Торустуң өрээлинче таныыр аайым-биле кире бердим. Школачы чылдарында-ла оожум аажы-чаңы ол-ла хевээр, мени хүлүмзүрүп уткуп алды. "Эмнелгевис дээди болгаш бирги категорияның диш эмчилери-биле четчелеттинген. Олар билиин бедидер курстарга удаа-дараа өөренип турар" — деп эмчи чу-гаалады.

Бежен-оол Кууларович Иркутскиниң эмчи институтун (университетин) дооскаш-ла, бо эмнелгеде ажылдап эгелээн. Чээрби чылдарның нүүрүндө кол эмчи кылдыр ажылдап турар. Диш эмнелгезиниң кол-

лективи республиканың эмчи коллективтериниң аразынга спортчу маргылдааларына болгаш уран чүүл мөөрейлеринге шаңналдыг черлерни ээлеп турар. Эмнелгениң коридорунда стендиде оларның шаңнал бижиктерин хөйү-биле аскан.

Диштер эмнедип, турдурары эң-не аарышкылыг, берге дээрзин киж и бүрүзү билер. Диштеримни эмнедип тургаш бедик мергежилдиг эмчилерниң эвилең-ээлдек чаңын эскердим. Бежен-оол Кууларович найысылалда диш эмнелгезиниң уруглар салбырын база харыылап турар болду. Удуртур ажылындан аңгыда, хурал-суглаага киржир, кожууннарже үнүүшкүннер кылыр дээш ажал-ла хөй.

Сентябрь 5-11 хүннеринде барыын талакы кожууннарга аңгы-аңгы мергежилдиг эмчилер кээп, тус черниң чурттакчыларына практиктиг дузаны чедирдилер.

Ырак чер чедип шыдавас хоочуннар эмчилерге өөрүп четтиргенин илередип турдулар.

Кууларларның өг-бүлөзи хериминиң иштинде картофель, ногаа, кат-чимис, чүзүн-баазын чечектерни долдур тарып алган болду. Өөнүң ишти Шораана Дамдынчаповна база-ла Иркутскиниң эмчи институтунга нефролог мергежилди чедип алган. Ол республиканың нефрология төвүндө дээди категорияның эмчизи бооп ажылдап турар. Улуг огу Баазаң Москвада студент, хеймери Кызылдың 1 дугаар школазының 9-ку классчызы.

Сарбашкын чылдыг, октябрь айда төрүттүнген школага кады өөренип чорааным Б.К. Торуска буянның ажылынга чедиш-киннерни, быжыг кадыкшылды күзедим.

Аңгыр-оол ХЕРТЕК. Тээли суур.

ЧАРЛАЛ • РЕКЛАМА • ЧАР

УАЗ автомашинага артык кезек

барын садып ап, чогуң чагыдып. Чагыдар болза, өртээниң 50 хууз төлөп алыр. Өртээ Новосибирск х 20 хууга чедир чиигелделиг.

Магазин «Регион 17», Интернационал кудумчузу, 115, (2 дугаар каът)
Тел. 8(394-22)-6-60-40, 8-913-358-08-8

ИП ФАТЕЕВ А.Ю. ОГРНИП 315171900004490

Телефон: 8(394-22)-6-60-40

УРАЛЬСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

при поддержке Центра образования Республики Тыва
мая 2016 г осуществляет набор абитуриентов на обучение по направлениям подготовки:

ЗАОЧНАЯ ФОРМА ОБУЧЕНИЯ С ЛЕКЦИЯМИ В РАМКАХ

*Юриспруденция (государственное, гражданское)

*Государственная и муниципальная служба (управление)

*Бухгалтерский учет, анализ и аудит;

*Финансы государства и муниципальных образований;

*Финансы и кредит.

ЗАОЧНАЯ ФОРМА ОБУЧЕНИЯ БЕЗ ЛЕКЦИЙ

(на полной дистанции)

*Юриспруденция

*Экономика и управление персоналом;

*Государственное и муниципальное управление

*Финансы государства и муниципальных образований;

*Экономическая безопасность;

МАГИСТРАТУРА

*Государственное управление и местное самоуправление;

*Государственные, муниципальные финансы и кредит;

*Экономико-правовая безопасность

Стоимость обучения от 38000 руб./год. Документы принимаются по адресу: ТЦ Дом быта, офис 403, с 12-00 до 18-00. Тел. 8913-353-45-31, 2-16-22.

Чаа-Хөл ортумак школазының Тулуш Доржу Сергеевичиниң адынга тывыскан 1998 чылдыг 6016769 дугаарлыг аттестатының читкенин лааш, ону күш чок деп санаар.

Кызыл хоорайның 15 дугаар лицейиниң 2016 дооскан Доржу Ай-Херел Вячеславовичиниң тывыскан аттестаттың читкенин барымдаалаа чок деп санаар.

Консультация таролога. Телефон: 8-983-5-8-923-386-0626, 5-18-96.

ИЗВЕЩЕНИЕ

В администрацию Тоджинского района поступил от гражданина Российской Федерации Бичемей А. Сандровича о предоставлении земельного участка сельскохозяйственного назначения на праве аренды 49 лет, сельскохозяйственного использования, с общей площадью 130000,0 кв.м., с кадастровым номером 17:11:000000, расположенного по адресу (имеющиеся ориентиры): Республика Тыва, Тоджинский район, местечко «Идик-Хончузу». В рамках действующего законодательства в течение 30 дней со дня опубликования данной информации администрация Тоджинского района принимает письменные возражения по данному заявлению.

И.о.начальника ОУМИ

Хоочун башкы, СССР-ниң улус өөредилгезиниң төрүткүчү Республиканың алдарлыг башкызы, күш-ажылдың хоочуну

Татьяна Тюлюшова
КУШКАШ

чуртталгазының 80-ги чылында үр эвес аарааш, о мөөзэни-биле холбаштыр ханы кажыдаалды чоок боо кижилеринге, уруг-дарыыңа, эш-өөрүңге илергейлелген угаанныг улуг башкывыс дугайында тураскаал келтирер чүрөктеривиске артар.

Тожу кожуунуң чагырга чери, улус өөрөдү

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редактор
А.С. ШОЮН

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүң адреси: 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ДОЛГАП БОЛУР ТЕЛЕФОННАР:

кол редактор — 2-01-35, секретарь — 2-30-69, редакторнуң оралакчызы — 2-17-91, бухгалтерия, реклама, чарлал килдизи — 2-18-10. Тел/факс (394-22) 2-30-69. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Чагыдылган индекс: хуу кижилерге — 11530 организацияларга — 31730

Солун неделяда үш катал үнер. Хемчээли 2 парлаар ама. Тираж 4157. Номериң парлаагаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810900004000277
Корр. счет № 301018105000000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-те бүртүккөн. Херечилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-00068.

Солуну «Тывапол» партияга парлаан. (Кызыл болгаш Кравченко, 1). Солунда парлааттыр авторлар дари редакцияның дүүшпейн барып бастыганы болгаш фактылары, дыңнады авторлар боттары хар